

Türkiye’de Alt Kalemler İtibariyle Hizmetler Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü

International Competitiveness of The Services Sector in Türkiye According to Sub-Items

Emine Demet EKİNCİ HAMAMCI¹

¹Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

Tuba ŞAHİNOĞLU²

²Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

Bu çalışma 17-19 Ekim 2024 tarihinde düzenlenen "9th International Conference on Business and Economics Studies" adlı konferansta sunulan sözlü bildirinin genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

This study was prepared by expanding the oral presentation given at the "9th International Conference on Business and Economics Studies" held on October 17-19, 2024.

Geliş Tarihi/Received 29.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 03.03.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.04.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Tuba Şahinoğlu

E-mail: tsahinoglu@atauni.edu.tr

Cite this article: Şahinoğlu T., & Ekinci Hamamcı, E. D. (2025). International Competitiveness of The Services Sector in Türkiye According to Sub-Items.

Trends in Business and Economics, 39(2), 140-157.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

ABSTRACT

Türkiye’s the current account deficit is fundamentally based on the trade deficit, an important sub-item of the current account, plays a significant role whereas the balance of services, other sub-items in current account, helps Turkish economy to eliminate the negativities, caused by the foreign trade. However, a detailed analysis of international services, classified under twelve sub-items in the balance of payments, displays that the income advantage captured in the travel item is not available for all other items. For this regard, this study aims to determine the international competitiveness of the trade in service sector, classified into twelve sub-items according to the Extended Balance of Payments Services Classification (EBOPS). In the study, it is calculated the international competitiveness of the sub-items of the services sector by using Revealed Comparative Advantage Index (RCA), The Relative Trade Advantage Index (RTA) and Relative Competitive Advantage Index (RC). The study has included annual export and import data for the years 2011-2023. According to the index results, Türkiye has an international competitive advantage in the travel and transportation sectors in all years. However, there is an international competitive disadvantage in Insurance and pensions, Financial services, Charges for the use of intellectual property, Telecommunications, computer and information services, Other business services, Personal, cultural and recreational services.

Jel Codes: F14, L80, C02.

Keywords: International service trade, International competitiveness, RCA index, RTA index, RC index.

Öz

Türkiye’nin cari açık sorununun temelinde cari işlemler hesabının alt kalemlerinden biri olan dış ticaret açığı, önemli bir rol oynarken cari hesaptaki diğer bir kalem olan hizmetler dengesi dış ticaretin yol açtığı olumsuzlukları elimine etmekte, Türkiye ekonomisine yardım etmektedir. Ancak ödemeler bilançosunda on iki alt başlık altında sınıflandırılan uluslararası hizmetler, ayrıntılı incelendiğinde seyahat kaleminde yakalanan gelir avantajının diğer kalemlerin tamamında söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS)’a göre on iki alt kalemde sınıflandırılan hizmetler sektörünün uluslararası rekabet edebilirliğini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) kullanılarak hizmetler sektörü alt kalemlerinin uluslararası rekabet edebilirlik gücü hesaplanmıştır. Çalışma, 2011-2023 dönemi için yıllık uluslararası hizmet ticareti (ihracat ve ithalat) verilerini içermektedir. Endeks sonuçlarına göre Türkiye, ele alınan tüm yıllarda taşımacılık ve seyahat hizmetlerinde uluslararası karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte Sigorta ve emeklilik, Finansal hizmetler, Fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri hizmetleri, Telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, Diğer iş hizmetleri, Kişisel, kültürel ve eğlence hizmetlerinde Türkiye’nin uluslararası karşılaştırmalı dezavantajı söz konusudur

JEL Kodları: F14, L80, C02.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hizmet ticareti, Uluslararası rekabet edebilirlik, RCA endeksi, RTA endeksi, RC endeksi.

Giriş

İnsan merkezli olan ve toplumun yaşam standartlarını artıran hizmetler sektörü, bilgi, üretim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte, ürün çeşitliliğini her geçen gün artırırken üretim hacmini de genişletmektedir. Bununla paralel olarak teknolojik gelişme, sınır ötesi hizmet sunumunu kolaylaştırarak ulusal ekonomiler için yeni fırsatlar yaratmakta ve hizmetler giderek daha fazla uluslararası ticarete konu mal niteliği kazanmaktadır. Böylece küresel ekonominin temel yapıtaşlarından biri olan hizmetler sektörü, uluslararası ticaretin de başlıca dinamik bileşenlerinden birine dönüşmektedir. Buna ilaveten sektör, doğrudan yabancı yatırımlar içerisindeki payını artırarak uluslararası sermaye hareketlerine de konu olmakta ve ödemeler bilançosunu gerek cari işlemler gerekse finans hesabı açısından etkilemektedir. Hizmetler sektörünün ödemeler bilançosu üzerinde çok yönlü katkıları göz önüne alındığında hizmet odaklı bir büyüme ve kalkınma stratejisinin özellikle cari işlemler dengesinde sorun yaşayan gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir fırsat sunduğu, bu nedenle gelişmekte olan ekonomilerin hizmet temelli bir geçiş sürecine yönelmelerinin büyük önemiyet taşıdığı belirtilebilir.

70'li yıllardan günümüze hemen her dönem, cari açığın kronik bir sorun görünümünde olduğu Türkiye, hizmet ticaretinde fazla veren ülkeler arasında yer almakta ve hizmet dengesinin olumlu katkısıyla cari işlemler açığını gidermeye çalışmaktadır. Özellikle Türkiye'nin seyahat, taşımacılık ve inşaat sektöründe yakaladığı uluslararası avantaj, hizmetler ticareti fazlasının ana kaynağıdır. Söz konusu sektörler hizmet ticaretinin liberalizasyonu sürecinde dış açıkların finansmanında kurtarıcı rol üstlenmektedir. Diğer yandan hizmetler sektöründeki ve beraberinde hizmetler ticaretindeki genişleme ve hizmet ticareti alt bileşenlerinin gün geçtikçe artması, bu ticaretin sınıflandırmasını ve yönetimini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla hizmetler dengesi alt bileşenlerinde ortaya çıkan dengesiz gelişim sürecinin irdelenmesi ve analiz edilmesi Türkiye'nin hizmet ticareti performansını sürdürülebilir hale getirme ve cari açığın azaltılmasına yönelik izlenecek politikalar açısından önem taşımaktadır. Cari açıkla mücadelede önemli bir unsur olan hizmetler dengesinin bir bütün olarak değerlendirilmesi yerine, gelecekte izlenecek politikaların başarısı için alt kalem bazında hizmet dengesinin dikkate alınmasının daha somut sonuçlara ulaşmakta yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de uluslararası hizmet ticaretinin alt kalemler itibarıyla uluslararası rekabet edebilirliğini tespit

etmeyi amaçlamaktadır. Ödemeler Bilançosunun hizmetler dengesinde Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS)'a göre Başkasına ait fiziksel girdiler için imalat hizmetleri, Bakım ve onarım hizmetleri, Taşımacılık, Seyahat, İnşaat, Sigorta ve emeklilik hizmetleri, Finansal hizmetler, Fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri, Telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, diğer iş hizmetleri, Kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ile Resmi hizmetler olarak 12 alt kalem yer almaktadır. Çalışmada bu hizmet alt kalemlerinin uluslararası rekabet gücünü hesaplamak için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), Göreli Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Göreli Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) kullanılmaktadır. Çalışma, 2011-2023 dönemine ait yıllık verileri kapsamakta ve tüm alt kalemler için yıllara göre uluslararası rekabet endeksi hesaplanmaktadır.

Çalışma beş kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda öncelikle hizmet ticaretinin ülke ekonomileri açısından önemi açıklanarak literatürde hizmet ticaretine ilişkin yer alan araştırmalar irdelenmekte ve hizmet ticaretinin cari açıkla olan ilişkisi ele alınmaktadır. İkinci kısımda Türkiye'de cari hesap dengesi ve hizmet ticaretinin seyri ele alınarak cari açıkla mücadelede hizmet ticaretinin rolü açıklanmaktadır. Üçüncü kısımda araştırmanın amacı ve önemi vurgulanarak araştırma yöntem ve veri setine değinilmektedir. Dördüncü kısımda ampirik analizden ele edilen bulgular tablolar yardımıyla sunulmaktadır. Son kısımda ise tartışma ve sonuç yer almaktadır.

Hizmet Ticaretinin Önemi ve Cari Açıkla İlişkisi

Geçmişte verimliliği düşük bir sektör olarak görülen hizmet sektörü günümüzde ekonomik gelişmişliğin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmekte ve birçok ülkenin GSYH'de en yüksek paya sahip olmaktadır. Buna ilaveten gelişen teknolojiye paralel olarak insan ihtiyaçlarındaki artış ve farklılaşmadan dolayı hizmet türleri çeşitlenmekte ve sektörün önemi daha da artmaktadır (Özsağır & Akın, 2012).

Teknolojik gelişmeler, hizmet sektörünün gelişimine farklı bir boyut kazandırmış ve üçüncü sektör olarak tanımlanan hizmet sektöründe 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bir alt bölüm olarak dördüncül sektör kavramının eklenmesine yol açmıştır. Dördüncül faaliyetler, araştırma ve geliştirmeye dayalı ve uzmanlaşmış bilgi ve teknik becerileri içeren ileri düzey hizmet biçimi olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise 2019 yılında şekillenmeye başlayan Beşinci Sanayi devriminin bir sonucu olarak beşincil sektör gündeme gelmiştir. Beşincil sektör, yeni fikirlerin yaratılması, mevcut

fikirlerin yeniden düzenlenmesi ve yorumlanması; veri yorumlama ve yeni teknolojilerin kullanımı ve değerlendirilmesi üzerine odaklanan hizmetleri kapsamaktadır (Ilieva-Nawfal, 2020, s. 26). Söz konusu sektör, üretim, yönetim ve yönetim sistemlerinin tamamında bir dönüşümü içermekte, teknolojinin kullanımıyla sınırsız bilgiye erişime olanak tanımaktadır.

Dördüncül ve beşincil hizmet faaliyetleri ile birlikte hizmet sektörünün yüz yüze işlemlere dayalı geleneksel kişisel hizmetlerin içeriği değişirken iletişim, bankacılık, sigorta, iş ile ilgili hizmetler, uzaktan erişim hizmetleri, çağrı merkezleri, uzaktan eğitim vb. gibi kişisel olmayan daha modern hizmetler hızla gelişmiştir (Mishra vd., 2011, s. 2). Hizmetlerin doğasının değişmesi üzerine Baumol (1985) hizmet tanımlamasını değiştirerek, teknolojik içeriği yüksek olan hizmetleri modern ve gayri şahsi gelişmeye açık hizmetler, teknolojik yeniliğe açık olmayan hizmetleri ise geleneksel hizmetler olarak tanımlamıştır (Baumol vd., 1985).

Teknolojinin hizmet sektöründe yarattığı dönüşümle beraber geleneksel hizmet anlayışından bilgi teknolojilerini içeren modern bir hizmet yapısına doğru evrilme yaşanmıştır. Böylece hizmet ticaretinde coğrafi ve zamansal sınırlar ortadan kalkmakta ve dijitalleşme hizmet sunumunu kolaylaştırmaktadır. Yerel nitelikten çıkarak uluslararası pazarlarda daha fazla yer edinen hizmet, mal özelliğini kazanmış, yalnızca mal ticareti için bir girdi değil, doğrudan tüketim için bir "nihai ihracat" kalemi haline gelmiştir. Teknoloji sayesinde hizmetler daha kolay ölçülebilir, değiştirilebilir ve dış kaynak kullanılabilir hale geldiği için hizmet ticaretinin maliyeti de azalmıştır (Ghani & Kharis, 2010, s. 44). Hizmet faaliyetlerinin bu süreçte kazandığı başka bir özellikte parçalanabilir ve farklı coğrafi konumlarda ayrı faydalanılabilir olmasıdır. Hizmet ihracatı faaliyetlerindeki parçalanma, daha önce var olmayan uzmanlaşma olanağını sağlamıştır (Mishra vd., 2011, s. 3).

Hizmetler hem iç hem de dış pazarın altyapısını oluşturduğu için uluslararası ticaret açısından önem taşımaktadır. Bu önem tüm gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için küresel açıdan geçerlidir. Çünkü hizmet ticareti bu ekonomilere ölçek ekonomileri, çıktı çeşitliliği, daha hızlı büyüme, yatırım fırsatları, rekabet avantajı ve mal ihracatıyla giremeyecekleri yeni pazarlara giriş yapmaları açısından imkânlar sunmaktadır (Vurdu, 2021, s. 338). Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde uluslararası hizmet ticaretinin payı, dış ticaret hacimlerinin küçük olmasından dolayı gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşüktür. Gelişmekte olan ülkelerde toplam mal ve hizmet ticareti içinde hizmet

ticareti oranının gelişmiş ülkelere göre çok daha hızlı artması ise dikkat çekicidir. Bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerin ticarete konu olan hizmet üretimine, yerel tüketime yönelik hizmetlerden daha fazla odaklanmasıdır. Dikkat çeken bir diğer unsur modern kişisel olmayan hizmet ihracatının (bilgisayar ve bilgi hizmetleri, finansal hizmetler, iş hizmetleri, iletişim vb.), geleneksel kişisel hizmet ihracatından (ulaşım, taşımacılık ve seyahat) çok daha hızlı büyümesidir (Ghani & Kharis, 2010, s. 25). UNCTAD'ın ICT Raporu'na (2015) göre, sigorta ve emeklilik hizmetleri, finansal hizmetler, fikri mülkiyetin kullanımı için ücretler, telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, diğer iş hizmetleri ve kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri doğaları gereği dijital olarak sunulma potansiyeline daha fazla sahip olduklarından tedarikçi ülkelerin ekonomileri üzerinde daha yüksek ve hızlı etkilere yol açmaktadır.

Hizmet ticaretinin ekonomiye katkısı konusundaki farkındalığın artmasıyla beraber hizmet sektörüyle ilgili geleneksel anlayış değişmiş ve son yıllarda hizmet ticareti konusu alan yazınında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Teorik ve uygulamalı literatür incelendiğinde özellikle hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar (Verikios & Zhang, 2001; El Khoury & Savvides, 2006; Mattoo vd., 2006; Hoekman & Mattoo, 2008; Çeştepe vd., 2012; Philip & Adeyemi, 2013; Yapraklı vd., 2014; Thomas, 2016; Briggs & Sheehan, 2019) ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmında hizmet ticaretindeki liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (El Khoury & Savvides, 2006; Mattoo vd., 2006; Çeştepe vd., 2012). Hizmetler sektörünün büyüme açısından birçok yönden etkisi bulunmaktadır. Hizmet sektörünün büyüklüğündeki ve çeşitliliğindeki genişleme hem ekonomik büyümenin bir yansımasıdır hem de bir ön koşuldur (Hoekman & Mattoo, 2008). Ayrıca hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hizmet verimliliği üzerinden de ortaya çıkmaktadır (Francois & Bernard, 2009; Arnold vd., 2016).

Hizmet sektörünün diğer ürün ve hizmetlere temel girdi sağlamasından ötürü imalat sektörünün verimliliğine iki ayrı boyuttan katkısı söz konusudur (UNCTAD, 2017). Bu boyutlardan ilki hizmetlerin imalat firmalarına mekân (ulaşım ve telekomünikasyon) veya zaman (finansal hizmetler) aracılığıyla kolaylık sağlamasıdır (Melvin, 1989). Diğer boyutu ise hizmetlerin genellikle ekonomik faaliyetlerde doğrudan girdi olması dolayısıyla temel üretim faktörleri olan işgücü ve sermayenin verimliliğini artırmasıdır (Francois & Bernard, 2009, s. 3). Diğer yandan hizmet ticareti ile büyüme arasındaki ilişkiyi farklı bir

açından ele alan Baumol (1967), bazı alt sektörlerde verimlilik iyileştirmelerinin sınırlı potansiyele sahip olması nedeniyle hizmet ticaretinin büyüme üzerindeki olumlu etkisinin tüm alt sektörler itibarıyla geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle de hizmet ticareti ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmaların bir kısmında (Verikios & Zhang, 2001; El Khoury & Savvides, 2006; Çeştepe vd., 2012) hizmet ticaretinin alt bileşenler bazında ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Söz konusu alt sektörler sıklıkla finansal hizmetler ve telekomünikasyon hizmetleri gibi modern hizmetler ile turizm ve taşımacılık gibi geleneksel hizmetlerden oluşmaktadır. Verikios ve Zhang (2001), telekomünikasyon ve finansal hizmet ticaretindeki engellerin kaldırılmasının dünya reel GSYH düzeyini yaklaşık %0,2 oranında artıracağını ifade etmektedir. Ayrıca modern hizmet bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin büyüklüğü de kendi içinde farklılaşmaktadır. Finansal hizmet ticaretinin etkisi nispeten daha güçlü olmasına karşın, telekomünikasyon sektörünün etkisi daha zayıf kalmaktadır. Matto vd. (2006) finansal hizmetler sektörlerine sahip ülkelerin diğer ülkelere göre yüzde 1,5 puan daha hızlı büyüdüğünü ileri sürmektedir.

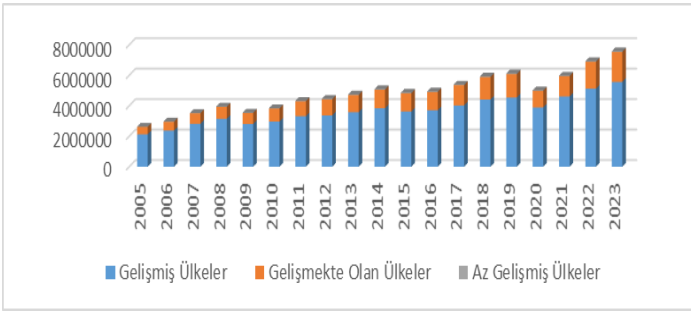
Hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkelerin gelir düzeylerine bağlı olarak değiştiği görüşü, söz konusu ilişkiyi araştıran çalışmalarda vurgulanan diğer bir husustur. Hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere nazaran daha güçlü olduğu ampirik olarak kanıtlanmaktadır (El Khoury & Savvides, 2006; Çeştepe vd., 2012; Briggs & Sheehan, 2019). Briggs ve Sheehan (2019), hizmet ticaretinin serbestleştirilmesinin marjinal faydasının düşük gelirli ülkelere orta ve yüksek gelirli ülkelere göre daha büyük olduğunu ileri sürmektedir. Zira bu ülkeler nispeten liberalleşme için daha büyük bir potansiyele sahiptirler (Verikios & Zhang, 2001). Gelir grupları arasında hizmet ticaretinin büyüme üzerinde farklılaşan etkisi aynı zamanda hizmet ticaretinin alt bileşenleri açısından da geçerli olabilmektedir. El Khoury ve Savvides (2006) telekomünikasyon hizmetlerindeki genişlemenin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere büyümeyi pozitif yönde etkilemesine karşın, finansal hizmetlerdeki genişlemenin ise sadece gelişmiş ülkelere ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan Vurdu (2021), Türkiye'nin hizmet ticareti açısından dış ticaret rekabetçiliğini analiz ederek hizmet ticaretini alt bileşen bazında farklı bir açıdan ele almaktadır. RCA, RXA, RMP, RTA, RC rekabetçilik endekslerini kullanarak Türkiye'nin alt hizmet bileşenleri bazında rekabetçiliğini ABD, Çin ve Hindistan gibi en büyük

ICT ihracatçı ülkeleri ile karşılaştırmıştır.

Literatürde sınırlı sayıda çalışmada ise hizmet ticareti ile cari açık arasındaki ilişki ampirik açıdan ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmalar aradaki ilişkiyi nedensellik ilişkisi, Kısıtlı Büyüme Modeli ve ARDL eşbütünleşme analizi çerçevesinde araştırmaktadır (Thomas, 2016; İnançlı & Torusdağ, 2022). İnançlı ve Torusdağ (2022), Türkiye ekonomisi için seçili dönemde cari açık ve hizmet ticareti değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde ederken Thomas (2016), Hindistan ekonomisi için ihracat sepetindeki inşaat, ulaşım ve iş hizmetlerinin en güçlü geri bağlantılara sahip olan alt hizmet bileşenleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak ampirik literatürde hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi genel anlamda kabul görürken cari açık üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalar çok sınırlı düzeydedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerin lehine olan hizmet ticareti dağılımının gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu yüksek potansiyelden ötürü gelecekte farklılaşarak gelişmekte olan ülkelerin payının artması beklenmektedir. Zira genel kanı hizmet ticaretinin etkisinin ülkelerin gelir düzeylerine göre farklılaştığı yönündedir. Ayrıca, hizmet ticaretinin etkisinin farklı hizmet sektörleri arasında da değişkenlik göstermesi nedeniyle araştırmaların birçoğu alt bileşenlere özgü analizlerin önemine vurgu yapmaktadır.

Dünya mal ve hizmet ticareti 2023 yılında ortalama 30,5 Trilyon ABD \$ olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre mal ticaretinin değeri %5 azalırken, hizmet ticaretinin değeri ise %9 artmıştır. Sonuç olarak, küresel ticarete hizmetlerin payı %22,2'den %24,7'ye yükselmiştir (Dünya Ticaret Örgütü, 2023). Hizmet ihracatı verilerine bakıldığında dünya genelinde hizmet ihracatı hacminin 2005 yılında yaklaşık 2,7 Milyar ABD \$'ı iken sürekli artan bir trend izleyerek 2023 yılında yaklaşık 8 Milyar ABD \$'ına ulaştığı görülmektedir. Hizmet ihracatındaki artış gelişmişlik düzeyine göre tüm ülke gruplarında yaşanmaktadır. Grafik 1'de görüldüğü gibi 2008 Küresel krizi ve COVID-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan daralmalar dışında hizmet ihracatında tüm ülke gruplarında yıllar itibarıyla artış gerçekleşmiştir. Diğer yandan hizmet ihracatı hacmi dünyada hızla büyürken ampirik araştırmalarda da vurgulandığı gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler farklı ticaret profillerine sahiptirler. Gelişmekte olan ve özellikle geçiş ekonomileri için taşımacılık ve seyahat hizmetleri en önemli alt hizmet bileşenleri olmasına karşın gelişmiş ekonomiler sigortacılık ve finansal hizmetler gibi daha yüksek katma değerli kategorilerde daha fazla uzmanlaşmaktadır (UNCTAD, 2017).

Grafik 1: Gelişmişlik Düzeyine göre Ülke Gruplarının 2005-2023 Dönemi Hizmet İhracat Düzeyleri (Cari Fiyatlarla Milyon ABD \$)

Kaynak: UNCTADstat Data Center,
<https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>

Türkiye’de Cari Açıkla Mücadelede Hizmet Ticaretinin Önemi

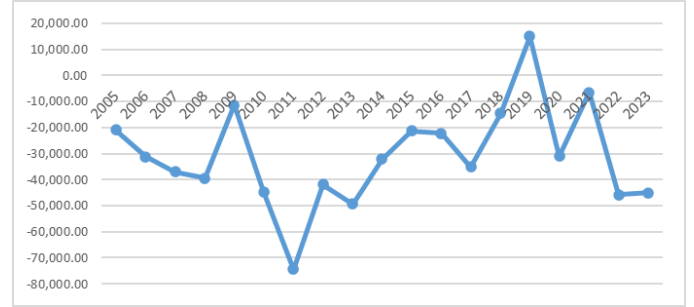
Türkiye, dünya mal ve hizmet ihracatında en yüksek paya sahip gelişmekte olan ülkeler arasında 4. sırada yer almaktadır. Hizmet ihracatı 2012-2022 yılları arasında ortalama %7,3 oranında büyüyen Türkiye, 2023 yılında 101,7 Milyar ABD \$’ı tutarında hizmet ihracatı gerçekleştirmiş ve dünya hizmet ihracatında %1,29’luk paya sahip olmuştur. 2023 yılında Türkiye’den hizmet ihraç eden başlıca üç ülke sırasıyla Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık’tır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2024). Gelişmekte olan ülke konumuyla Türkiye, hizmet ticaretinin sunduğu avantajlardan yararlanarak hizmet ticaretinde fazla veren ülkeler arasında yer almaktadır (Özsağır & Akin, 2012). Hizmet ticaretinin cari hesap dengesinin bir bileşeni olması ve giderek hacminin genişlemesi nedeniyle hizmetler hesabı fazlası cari işlemler açığı bakımından olumlu değerlendirilebilecek bir durumdur. Dolayısıyla hizmet ticareti, sağladığı döviz gelirleriyle birçok ülke için olduğu gibi Türkiye için de dış denge ve kalkınmanın önemli bir finansman kaynağı olarak görülmektedir (Çeştepe vd., 2012).

Hizmet ticaretinin cari hesap dengesinin bir bileşeni olması ve giderek hacminin genişlemesi nedeniyle cari açık dengesi kapsamında ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek cari açık, bir ekonomiyi dış borç ve döviz krizi gibi dışsal şoklara karşı savunmasız hale getirmekte ve finansal istikrarsızlık, önemli üretim ve refah kayıplarına yol açmaktadır (Thomas, 2016). Ocak 1980 kararları sonrası dışa açık büyüme stratejisini benimseyen Türkiye, dış ticaret ilişkilerinde yeni bir döneme geçiş yapmıştır. Yeni dönemde ticaret politikaları ile engellenen

olmaktadır. Hizmet ihracatının pozitif etkisi 1997

Trends in Business and Economics

birçok tüketim malının ithalatı serbest bırakılmıştır. Diğer taraftan Türkiye’nin ihraç ürün çeşitliliği artmış, yeni pazarlara ulaşarak ihracat hacmi genişlemiştir (Çelik vd., 2017). Bununla birlikte Türkiye’de 1980’lerden itibaren ülkenin ekonomik gündemine giren cari açık sorunu, 2000’li yıllarla birlikte katlanarak artmış ve ülke ekonomisinin başlıca kronik sorunlarından birine dönüşmüştür.

Grafik 2: Yıllara göre Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (2005-2023, Milyar ABD \$)

Kaynak: TCMB, 2024, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr

Grafik 2’ye göre Nisan 2001 tarihinde devreye giren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” sonrası ekonomideki hızlı büyüme trendi cari işlemlere de yansımış ve cari açık 2009 yılına kadar düzenli olarak artmıştır. 2008 küresel kriziyle birlikte dünyada yaşanan ekonomik daralmanın etkisiyle cari açık azalmış, ancak 2011 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek cari açığı verilmiştir. Bu tarihten itibaren yıllara göre cari açıkta kısmen bir iyileşme olmakla birlikte, COVID-19 salgını sonrası cari açık tekrar artmaya başlamıştır.

Türkiye’nin cari işlemler açığındaki artış trendi, bu açığın tehlikeli boyutlara ulaşp ulaşmadığının ve sürdürülebilirliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Yayar ve Demir, 2014, s. 129). Cari işlemler hesabı dış ticaret dengesi, hizmet dengesi, birincil gelir dengesi ve ikincil gelir dengesi olmak üzere dört alt kalemden oluşmaktadır. Cari açık sorununun temelinde cari işlemlerin önemli bir alt kalemi olan dış ticaret açığı önemli bir rol oynamakta, bu bağlamda ülke ekonomisindeki tasarruf yetersizliği, düşük işgücü verimliliği, imalat sanayinin yapısal dönüşümünün sağlanamaması, başta enerji olmak üzere önemli üretim girdileri ve ara mallarda dışa bağımlılık gibi nedenler ülkenin dış ticaret açığının büyümesine yol açmaktadır. Buna karşılık cari işlemlerde yer alan diğer önemli bir kalemi olan hizmetler dengesi dış ticaretin yol açtığı olumsuzlukları gidermekte, ülke ekonomisine yardımcı yılından itibaren görülmekte ve hizmet ticaretinden elde edilen döviz gelirleri dış ticarete yaşanan açıkları

kapatmak için kullanılmaktadır (İnançlı & Torusdağ, 2022, s. 32). Özellikle turizm gelirlerini içinde barındıran seyahat kalemi bu konuda başat bir rol oynamaktadır. Onu inşaat ve taşımacılık sektörleri izlemektedir. Bununla birlikte ödemeler bilançosunda on iki alt başlık altında sınıflandırılan uluslararası hizmetler ayrıntılı olarak incelendiğinde özellikle seyahat kaleminde yakalanan gelir avantajının diğer kalemlerin tamamında söz konusu olmadığı görülmektedir.

Cari hesap dengesinin Türkiye’de alt hesap kalemleri itibarıyla yıllar içindeki seyri Tablo 1’de sunulmaktadır. 2005-2023 yılları arasında cari işlemler hesabının dört kaleminin cari açığa etkileri incelendiğinde dış ticaret ve birincil gelir dengesinin sürekli negatif değerler olarak cari açığı artırıcı etki yarattığı görülmektedir. Buna karşılık aynı dönemde hizmet dengesi ve cari transferler sürekli pozitif değerler olarak cari açığı düşürücü etki yapmaktadır. Cari açığa en büyük olumsuz etkiyi mal dengesi, en büyük olumlu katkıyı ise hizmet dengesinin yaptığı görülmektedir. 2011 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek dış ticaret açığı kaydedilmekte, yine 2023 yılında bu açığa yakın bir açık verilerek dış ticaret açığı 86 Milyar ABD \$’a ulaşmaktadır. Hizmetler dengesine bakıldığında ise sürekli hizmet gelirlerinin giderleri aştığı görülmektedir. Üstelik COVID-19’un etkilerinin görüldüğü 2020 ve 2021 yılı hariç genel olarak arttığı izlenmektedir.

Ödemeler Bilançosunun hizmetler dengesinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS)’a göre Başkasına Ait Fiziksel Girdiler İçin İmalat Hizmetleri, Bakım ve Onarım Hizmetleri, Taşımacılık, Seyahat, İnşaat, Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri, Finansal Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri, Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri, Diğer İş Hizmetleri, Kişisel, Kültürel ve

Eğlence Hizmetleri ile Resmi Hizmetler olarak 12 alt kalem yer almaktadır. Bu nedenle sadece hizmetler dengesine bakmak yeterli gelmemekte alt kalemlerinde incelenmesi gerekmektedir. Genel anlamda hizmetler dengesi fazlası artsa da alt sektör bazında dengesiz bir gelişim süreci ortaya çıkabilmektedir. Hizmet alt sektör bazında yaşanan bu dengesizlik alt sektörler arasındaki nitelik farkından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1: Alt Hesap Kalemleri itibarıyla Türkiye’de Yıllara göre Cari İşlemler Dengesi (Milyon ABD \$)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	Dış Ticaret Dengesi	Hizmetler Dengesi	Birincil Gelir Dengesi	İkincil Gelir Dengesi
2005	-20.980	-32.936	15.872	-5.370	1.454
2006	-31.161	-40.894	13.904	-5.985	1.814
2007	-36.946	-46.831	14.092	-6.278	2.071
2008	-39.425	-52.917	18.908	-7.602	2.186
2009	-11.360	-24.762	18.726	-7.657	2.333
2010	-44.620	-56.325	16.745	-6.515	1.475
2011	-74.402	-89.160	20.288	-7.249	1.719
2012	-41.796	-65.367	28.708	-6.588	1.451
2013	-49.327	-81.885	39.899	-8.618	1.277
2014	-32.113	-66.572	41.147	-8.208	1.520
2015	-21.355	-49.009	35.941	-9.684	1.397
2016	-22.168	-39.923	25.378	-9.181	1.558
2017	-35.143	-58.575	31.627	-10.728	2.533
2018	-14.604	-40.726	36.416	-11.075	781
2019	15.013	-16.781	42.767	-11.844	871
2020	-31.085	-37.874	15.182	-8.594	201
2021	-6.433	-29.321	32.620	-10.682	950
2022	-46.638	-89.586	52.096	-8.779	-369
2023	-40.510	-86.344	56.703	-11.426	557

Kaynak: TCMB, 2024, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr

Tablo 2: Türkiye’de Yıllara göre Hizmetler Hesabının Alt Hesap Kalemleri Dengesi (Milyon ABD \$)

Yıllar	Baş. Alt Fiz. Girdi için İmalat Hizmetleri	Bakım ve Onarım Hizmetleri	Taşımacılık	Seyahat	İnşaat	Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	Finansal Hizmetleri	Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri	Telekom., Bilgi. ve Bilgi Hizmetleri	Diğer İş Hizmetleri	Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	Resmî Hizmetler
2011	63	-86	2.401	20.171	838	-472	-690	-680	185	-1.529	978	-891
2012	60	-136	3.705	27.415	1.029	-476	-642	-741	136	-1.724	887	-805
2013	219	-1.594	15.415	29.709	187	-1.436	-555	-1.480	-747	338	-87	-70
2014	245	-2.635	16.567	31.218	831	-1.206	-1.079	-1.588	-775	212	-167	-476
2015	220	-1.731	14.415	27.201	704	-1.081	-1.121	-1.543	-873	153	-103	-300
2016	216	-59	12.681	18.815	242	-1.057	-598	-1.793	-992	-1.672	-4	-401
2017	196	375	14.272	22.949	428	-1.171	-173	-1.665	-1.212	-2.008	14	-378
2018	156	387	14.890	26.867	373	-687	-133	-1.947	-701	-2.504	19	-304
2019	288	467	13.821	34.402	305	-585	-7	-1.986	-1.211	-2.314	-7	-406
2020	219	566	8.097	13.113	219	-1.079	-223	-2.089	-1.021	-1.929	-102	-589
2021	129	868	13.109	25.947	250	-1.271	-135	-2.409	-604	-2.470	-110	-684
2022	239	1.114	18.171	40.601	286	-1.680	-73	-2.545	-559	-2.785	-95	-578
2023	341	1.175	20.407	41.594	355	-820	-147	-3.085	-17	-2.321	-123	-656

Tablo 2’de hizmet dengesinin alt kalemler itibariyle gelir-gider dengesinin yıllar içindeki seyri verilmektedir. Tablo 2’i incelendiğinde hizmet ticareti fazlasının ana kaynağının geleneksel hizmet sektörleri olması dikkat çekicidir. Turizmi de içine alan seyahat kalemi hizmet hesabı içinde en yüksek fazla veren alt hizmet sektörüdür. Diğer önemli sektörler ise taşımacılık ve inşaat sektörüdür. Ancak inşaat sektöründeki fazlanın yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Diğer taraftan bu geleneksel sektörlerin aksine özellikle iletişim teknolojilerine dayanan ve günümüzde hızla gelişen diğer hizmet sektörlerinde açık verilmektedir. Üstelik fikri mülkiyet hakları ve diğer iş hizmetleri alt kalemlerinde bu açık sürekli artış göstermektedir. Bu iki kalemin ortak özelliği ARGE, patent hakları gibi konu başlıklarıyla ilgili olmasıdır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Türkiye’de cari işlemler açığının kapatılmasında önemli bir rol oynayan hizmet dengesinin uluslararası rekabet gücünü belirlemek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmetler Sınıflandırması (EBOPS)’a göre Türkiye’de on iki alt grupta sınıflandırılan uluslararası hizmet kalemlerinin 2011-2023 dönemi için Balassa ve Vollrath endeksleri kullanılarak uluslararası rekabet gücü hesaplanmaktadır.

Rekabet kavramı, çok boyutlu olması ve zamanla değişen bir yapı sergilemesi nedeniyle üzerinde ortak karara varılmış bir tanımlamaya sahip değildir. Bununla birlikte ele alınmak istenen alana (firma, sanayi veya ülke)

ve bakış açısına (mikro ya da makro düzey) bağlı olarak farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Aktan, 2011, s. 1). Bu çalışmada alan tanımı dikkate alınarak sektörel/endüstriyel rekabet incelenmektedir.

Sektörel/Endüstriyel rekabet, bir endüstrinin rakiplerine eşit ya da onlardan daha yüksek bir verimlilik düzeyine ulaşması ve bu düzeyi sürdürmesi veya rakiplerine eşit ya da onlardan daha düşük maliyet ile ürün üretmesi ve satmasıdır (Aktan & Vural, 2004, s. 16). Bu rekabet gücü, dış rakiplerinin uyardığı zorluklara karşı bir endüstrinin mücadele edebilme yeteneğini yansıtmaktadır. Bir başka ifadeyle bir endüstrinin rakiplerinin sunduğu mal ve hizmetlerin ötesine geçerek daha yüksek kalite ve daha düşük fiyat gibi özellikler ile ürün ve hizmetlerini sunabilmesidir. Bu nedenle endüstriyel rekabet gücü, bireysel firmaların kolektif performanslarının hesaba katılmasını gerekli kılmaktadır (Sirikrai & Tang, 2006).

Dışa açık büyüme stratejisini öncelik edinen ülkeler için endüstriyel rekabet gücünü artırmak, büyük bir önem taşımaktadır (Özdamar & Albeni, 2011). Bu nedenle 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçiş yapan Türkiye’nin de sahip olduğu endüstrilerde uluslararası rekabet gücünü artırması, büyüme stratejisinin başarısı için gereklidir. Uluslararası rekabet seviyesi yüksek sektörler ile Türkiye, dünya ihracatındaki payını artırırken kronik bir sorun haline dönüşen cari açık problemi ile de etkin bir mücadele verebilecektir.

Yöntem

Sektörel/Endüstriyel rekabet gücü, kâr payı, maliyet, üretilen mal ve hizmetlerin kalitesi, doğrudan yatırımlar ve dış ticaret dengesi gibi yöntemler ile ölçülmektedir (Özdamar & Albeni, 2011, s. 198). Bu çalışmada alt kalemler itibarıyla Türk hizmet sektörünün rekabet gücü, dış ticaret temelli ölçüm yöntemleri ile tespit edilmektedir. Dış ticaret temelli rekabet gücü ölçüm yöntemleri, ticari ilişkilerin hem talep hem de arz yönüne ilişkin bilgiler sunabilmektedir (Altuntaş, 2010, s. 64).

Çalışmada dış ticaret temelli ölçüm yöntemleri olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) kullanılmaktadır.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), ilk kez Liesner tarafından geliştirilmesine rağmen günümüzde yaygın olarak kullanılan şekli, 1965 yılında Balassa tarafından literatüre kazandırılmıştır (Altuntaş, 2010, s. 66). RCA endeksi 1 no'lu eşitlikte verilmektedir.

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(X_{wj}/X_{wt})} \quad (1)$$

1 no'lu eşitliğe göre X_{ij} ve X_{wj} sırasıyla i ülkesinde ve dünyada j malı ihracatını, X_{it} ve X_{wt} ise sırasıyla i ülkesinin ve dünyanın toplam ihracatını temsil etmektedir.

RCA endeks değerinin 1'den büyük olması ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı avantaja sahip olduğunu, 1'den küçük olması ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca endeks değerinin 1 ile 2 arasında değer alması zayıf rekabet avantajını, 2 ile 4 arasında değer alması orta derece rekabet avantajını, 4'den büyük olması güçlü rekabet avantajını işaret etmektedir (Erkan, 2013, s. 96).

Vollrath (1991) tarafından geliştirilen Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA), ihracat ve ithalatı birlikte ele almaktadır. Bu endeks, görelî ihracat avantajı endeksi (RXA) ile görelî ithalat nüfuz endeksi (RMP) arasındaki farka eşittir. İlgili eşitlikler 2, 3 ve 4 no'lu eşitliklerde gösterilmektedir.

$$RTA = RXA - RMP \quad (2)$$

$$RXA = \frac{\sum X_{ij}/\sum_{L \neq j} X_{iL}}{\sum_{K \neq i} X_{KJ}/\sum_{K \neq j} \sum_{L \neq j} X_{KL}} \quad (3)$$

$$RMP = \frac{\sum M_{ij}/\sum_{L \neq j} M_{iL}}{\sum_{K \neq i} M_{KJ}/\sum_{K \neq j} \sum_{L \neq j} M_{KL}} \quad (4)$$

3 no'lu eşitlikte Görelî ihracat avantajı endeksi (RXA) yer almaktadır. Bu eşitliğe göre X_{iJ} ve X_{iL} sırasıyla i ülkesinin j malı ihracatını ve j ürünü haricindeki toplam ihracatını gösterirken, X_{KJ} ve X_{KL} ise sırasıyla i ülkesi hariç dünya j malı ihracatı ve i ülkesi hariç dünya toplam ürün ihracatını temsil etmektedir. Görelî ithalat nüfuz endeksini gösteren 4 no'lu eşitlikte ise ihracat yerine ithalat değerleri yer almaktadır.

Endeksin pozitif bir değer alması, ülkenin rekabet avantajına sahip olduğunu gösterirken endeksin negatif değer alması, ülkenin rekabet dezavantajına işaret etmektedir.

Vollrath (1991) tarafından geliştirilmiş bir başka endeks Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC)'dir. RC endeksi, görelî ihracat avantajı endeksi ve görelî ithalat nüfuz endeksinin logaritmaları alınarak hesaplanmaktadır. Böylece RXA ve RMP endeksleri, orijin boyunca simetrik hale gelmektedir (Fertö & Hubbard, 2003, s. 250). 5 no'lu eşitlikte RC endeksi gösterilmektedir.

$$RC = \ln RXA - \ln RMP \quad (5)$$

RC endeksinin pozitif değer alması, ele alınan ülkenin ilgili üründe karşılaştırmalı rekabet avantajına sahip olduğunu; RC endeksinin negatif değer alması ise ülkenin karşılaştırmalı rekabet avantajına sahip olmadığını ifade etmektedir.

Balassa ve Vollrath endeksleri ile hesaplanan katsayılar ülkenin bir endüstrideki yurtiçi uzmanlaşmasını, dünyanın veya herhangi bir ülkenin uzmanlaşmasıyla karşılaştırma olanağı tanımaktadır (Erkan, 2013, s. 93). Bununla birlikte Balassa (1965) endeksi, seçili ürün ve ülke sınırlandırmasına giderken Vollrath endeksleri (1991) küresel karşılaştırmalı üstünlüğü yansıtmayı amaçlamakta ve ticarete konu tüm emtiaları ve ülkeleri içermektedir (Jones & Bethmann, 2023, s. 5). Analizde bu endeksler kullanılarak Türkiye'nin uluslararası hizmet alt kalemlerinin uzmanlaşma derecesini ve uluslararası ticaretteki konumunu tespit etmek amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Veri Seti

Araştırmada alt kalemler itibarıyla uluslararası hizmet ticaretine ait ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Söz konusu veri seti UNCTAD veri tabanında yer alan hizmet ticareti başlığından alınmıştır (<https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>).

UNCTAD, EBOPS'a göre hizmet sektörünü on iki alt kalemde sınıflandırmaktadır. Söz konusu sınıflandırma,

Türkiye'nin ödemeler bilançosu hizmet hesabında da kullanılmaktadır. Bu alt kalemler ve kapsamları şu şekildedir (<https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>):

- **Başkasına ait fiziksel girdiler için imalat hizmetleri:** Mülkiyet hakkı olmaksızın bir işletmenin gerçekleştirdiği fason üretim, montaj, etiketleme, paketleme vb. faaliyetlerden elde edilen geliri ile gemi, uçak ve diğer ulaşım ekipmanları üzerindeki onarım ve bakım gelir ve giderleri kapsamaktadır.
- **Taşımacılık:** Kişi ve ürünlerin taşınmasının içeren tüm ulaşım hizmetleri ile posta ve kurye hizmetlerini kapsamaktadır.
- **Seyahat:** Yerleşik olmayanların bir ekonomiye yaptıkları ziyaret esnasında edindikleri mal ve hizmetleri ve yerleşik olanların diğer ekonomilere yaptıkları ziyaret esnasında edindikleri mal ve hizmetleri kapsamaktadır.
- **İnşaat:** Binalar, mühendislik niteliğindeki arazi iyileştirmeleri ve yollar, köprüler, barajlar vb. gibi diğer mühendislik yapıları biçimindeki sabit varlıkların oluşturulmasını, yenilenmesini, onarılmasını veya genişletilmesini içeren gelir ve giderleri kapsamaktadır.
- **Sigorta ve emeklilik:** Hayat sigortası ve yıllık gelirler, hayat dışı sigortalar, reasürans, navlun sigortası, emeklilik planlarına ve standart garanti planlarına yardımcı hizmetler vb. kapsamaktadır.
- **Finansal hizmetler:** Sigorta ve emeklilik fonu hizmetleri hariç, finansal aracılık ve yardımcı hizmetleri kapsamaktadır.
- **Fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri:** Tescilli hakların kullanımına ilişkin ücretler ile üretilen orijinalde veya prototiplerde yer

alan fikri mülkiyetin ve ilgili hakların çoğaltılması veya dağıtılması (veya her ikisi) için lisans ücretlerini vb. kapsamaktadır.

- **Telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi:** Telefon, teleks, telgraf, radyo ve televizyon kablo iletimi, radyo ve televizyon uydusu, elektronik posta, faks vb. ile ses, görüntü, veri veya diğer bilgilerin yayınlanmasını veya iletilmesini kapsamaktadır. Ayrıca bilgisayar hizmetleri, donanım ve yazılımla ilgili hizmetler ve veri işleme hizmetleri ile bilgi hizmetleri, medyaya haber, fotoğraf ve özel makale sağlanması gibi haber ajansı hizmetlerini içermektedir.
- **Diğer iş hizmetleri:** Yurt dışında yerleşik kişilerle ile yapılan ARGE, teknik, ticari ve diğer ticari hizmetler vb. kapsamaktadır.
- **Kişisel, kültürel ve eğlence:** Görsel-işitsel ve ilgili hizmetler ile diğer kişisel, kültürel ve eğlence gibi hizmetleri kapsamaktadır.
- **Resmi hizmetler:** Elçilikler, askeri üsler ve uluslararası örgütler gibi yerleşim yerlerine tedarik edilen mal ve hizmetler ile diplomat, konsolosluk personeli ve yurtdışında bulunan askeri personel ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin satın aldığı mal ve hizmetleri kapsamaktadır.

UNCTAD, başkasına ait fiziksel girdiler için imalat hizmetleri ve bakım onarım hizmetleri alt kalemlerine ait toplam dünya ticareti verilerini ayrı olarak vermemekte, bu iki hizmet kalemini "Ürün ile İlgili Hizmetler" başlığı altında vermektedir. Bu nedenle çalışmada hizmet sektörü 11 alt kalemde ele alınmıştır.

Araştırma, 2011-2023 yılları arasındaki yıllık verileri kapsamaktadır. Tüm alt kalemlere ait veriler 2011 yılı ve sonrası mevcut olduğu için 2011 yılı başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir. Veriler cari yıla göre ABD \$'dır.

Tablo 3: Alt Kalemler İtibariyle Türk Hizmet Sektörünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) Endeks Değerleri

Yıllar	Ürün ile ilgili hizmetler	Taşımacılık	Seyahat	İnşaat	Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	Finansal Hizmetler	Fikri Mül. Hak. Kullan. Ücret	Tele., Bilg. ve Bilgi Hizmetleri	Diğer İş Hizmetleri	Kişisel, Kült. ve Eğl. Hizmetleri	Resmi Hizmetler
2011	0,094	1,327	2,522	1,451	0,821	0,137	0,000	0,136	0,023	2,292	0,721
2012	0,107	1,434	2,432	1,494	0,777	0,132	0,000	0,117	0,028	1,952	1,013
2013	0,645	1,893	1,961	0,591	0,515	0,141	0,028	0,238	0,256	0,210	0,930
2014	0,628	1,931	2,017	0,668	0,625	0,144	0,024	0,223	0,249	0,180	0,997
2015	0,604	1,793	2,211	0,627	0,600	0,116	0,019	0,188	0,244	0,187	1,013
2016	0,647	2,297	1,902	0,505	0,699	0,082	0,025	0,214	0,235	0,188	1,268
2017	0,655	2,222	1,973	0,494	0,872	0,097	0,027	0,206	0,224	0,166	0,942
2018	0,580	2,211	2,073	0,449	0,786	0,097	0,037	0,211	0,187	0,137	0,936
2019	0,589	1,983	2,303	0,291	0,780	0,077	0,039	0,185	0,196	0,167	0,892
2020	0,954	2,457	3,367	0,345	0,851	0,090	0,089	0,369	0,270	0,234	0,664
2021	0,859	1,973	4,330	0,279	0,558	0,059	0,085	0,282	0,214	0,181	0,446
2022	0,683	1,823	3,142	0,261	0,449	0,061	0,058	0,236	0,176	0,200	0,429
2023	0,985	2,012	2,532	0,215	0,840	0,051	0,077	0,246	0,191	0,212	0,459

Not: RCA>1: Ülke ilgili mal veya hizmette karşılaştırmalı avantaja sahiptir.

RCA<1: Ülke ilgili mal veya hizmette karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Bulgular

Tablo 3'te 2011-2023 dönemi için yıllar itibariyle Türkiye'de uluslararası hizmet alt kalemlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)'ya göre uluslararası rekabet endeks değerleri verilmektedir.

Tablo 3'te yer alan RCA sonuçlarına göre Türkiye ele alınan dönem içerisinde tüm yıllar için taşımacılık ve seyahat hizmetlerinde uluslararası karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Türkiye, taşımacılık hizmetinde ele alınan dönemde 1,950 ortalama ile genel olarak zayıf bir rekabet avantajı sergilemektedir. Buna karşılık seyahat kaleminde yaklaşık 2,500 ortalama ile orta düzey bir rekabet avantajı göstermektedir. Turizmi de içeren seyahat kalemi, özellikle 2019 sonrası rekabet avantajını artırarak 2021 yılında 4,330 endeks değeri ile güçlü rekabet avantajı yakalamıştır. Ancak takip eden yıllarda bu avantaj gücünde düşüş gözlemlenmiştir.

Tablo 3'e göre Türkiye, inşaat hizmetlerinde 2011 ve 2012 yılında rekabet avantajına sahipken takip eden yıllarda bu avantajı kaybettiği, ilaveten yıldan yıla bu kaybında arttığı görülmektedir. Benzer şekilde kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri de 2011 ve 2012 yıllarında rekabet avantajı taşıırken ele alınan diğer yıllarda bu avantajı kaybetmiştir.

Yukarıda sıralanan hizmet kollarına ilave olarak Resmi hizmetler kaleminde de 2012, 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'nin uluslararası rekabet avantajına sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu hizmet kalemi, elçilikler, askeri üsler ve uluslararası örgütler gibi yerleşim yerlerine tedarik edilen mal ve hizmetler ile diplomat, konsolosluk personeli

ve yurtdışında bulunan askeri personel ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin satın aldığı mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu nedenle söz konusu hizmet kalemini üretim, istihdam ve gelir yaratan bir kalem olarak değil, döviz giriş ve çıkışını etkileyen bir kalem olarak değerlendirmek mümkündür. Buna bağlı olarak resmi hizmet gelir ve giderleri, yerleşik olan ve olmayanların yıllık harcamalarına göre değişmektedir.

Tablo 4'te Göreli ticaret avantaj endeksi (RTA)'ya göre alt kalemler itibariyle Türkiye'nin uluslararası hizmet ticaretinin rekabet edebilirliği gösterilmektedir. Göreli ticaret avantaj endeksi, ihracat değerleri yanı sıra ithalat değerlerini de dikkate alan bir endekstir. Endeks sonuçlarının pozitif olması göreceli rekabet üstünlüğünü gösterirken negatif değer alması ise rekabet dezavantajını sergilemektedir.

RTA endeks sonuçlarına göre Türkiye, ele alınan tüm yıllarda seyahat kaleminde görece ticaret avantajına sahipken inşaat sektöründe 2013 yılı hariç, uluslararası rekabet avantajına sahiptir. Türkiye'nin görece ticaret avantajına sahip olduğu diğer bir sektör de taşımacılıktır. Türkiye, 2013 yılından itibaren taşımacılık sektöründe rekabet avantajını yakalamıştır.

Tablo 4'e göre Türkiye'nin rekabet avantajına sahip olduğu diğer hizmet kalemleri, kişisel, kültürel ve eğlence alt kalemi (2011 ve 2012 yılı) ve ürün ve hizmetler ile ilgili alt kalem (2020 ve 2023 yılı)'dır.

Tablo 5, Göreli rekabet üstünlüğü (RC) endeksine göre hizmet alt kalemlerinin uluslararası rekabet gücüne ilişkin sonuçları vermektedir. RC endeksi, RTA gibi ihracat ve ithalat değerlerini birlikte dikkate almaktadır. Bununla

birlikte RC, görelî ihracat avantaj endeksi ve görelî ithalat nüfuz endeksinin logaritmaları alınarak hesaplanmaktadır.

Tablo 5'teki RC endeks sonuçları incelendiğinde RTA sonuçları ile büyük bir benzerlik sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri hizmet kalemi 2011 ve 2012 yılları için hesaplanmamıştır. Bu durumun nedeni ilgili yıllarda söz konusu hizmet kaleminin ithalatının olmasına karşın ihracatının

olmamasıdır.

RC endeksine göre Türkiye taşımacılık, inşaat ve seyahat kalemlerinde 2023 yılı itibarıyla karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte ürün ve hizmetler ile ilgili hizmet kaleminde de söz konusu yıl için rekabet üstünlüğü söz konusudur. Ancak 2023 yılı itibarıyla diğer sektörlerde uluslararası rekabet dezavantajı geçerlidir.

Tablo 4: Alt Kalemler İtibariyle Türk Hizmet Sektörünün Görelî Ticaret Avantaj (RTA) Endeks Değerleri

Yıllar	Ürün ile ilgili hizmetler	Taşımacılık	Seyahat	İnşaat	Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	Finansal Hizmetler	Fikri Mülk. Hak Kullan. Ücretleri	Tele., Bilg. ve Bilgi Hizmetleri	Diğer İş Hizmetleri	Kişisel, Kültürel ve Eğl. Hizmet.	Resmi Hizmetler
2011	-0,226	-0,946	5,155	0,510	-0,537	-1,240	-0,462	-0,121	-0,374	1,286	-2,178
2012	-0,332	-0,920	4,926	0,758	-0,613	-1,290	-0,511	-0,152	-0,437	0,815	-2,489
2013	-3,699	1,644	2,830	-0,358	-1,493	-1,123	-0,894	-1,224	-0,312	-0,573	-0,767
2014	-5,725	1,788	3,021	0,616	-1,302	-1,468	-0,823	-1,077	-0,333	-0,686	-1,361
2015	-4,148	1,482	3,602	0,566	-1,409	-1,484	-0,823	-1,033	-0,348	-0,553	-1,376
2016	-0,874	1,962	2,613	0,105	-1,323	-0,765	-0,942	-1,131	-0,605	-0,182	-1,714
2017	-0,414	1,680	2,851	0,247	-1,655	-0,449	-0,834	-1,241	-0,700	-0,153	-1,423
2018	-0,560	1,299	3,205	0,140	-1,160	-0,427	-0,941	-0,981	-0,739	-0,109	-1,268
2019	-0,448	0,550	4,331	0,169	-1,098	-0,294	-0,975	-1,291	-0,720	-0,246	-1,791
2020	0,078	1,809	4,954	0,300	-1,156	-0,353	-1,064	-1,234	-0,545	-0,379	-1,628
2021	-0,263	0,856	7,442	0,210	-1,224	-0,239	-0,993	-0,991	-0,672	-0,369	-2,050
2022	-0,079	0,321	5,451	0,108	-1,270	-0,223	-0,827	-0,927	-0,649	-0,383	-1,553
2023	0,299	0,505	4,062	0,171	-1,403	-0,186	-0,888	-0,870	-0,549	-0,355	-1,689

Not: RTA>0: Ülke ilgili mal veya hizmette uluslararası rekabet avantajına sahiptir.

RTA<0: Ülke ilgili mal veya hizmette uluslararası rekabet dezavantajına sahiptir.

Tablo 5: Alt Kalemler İtibariyle Türk Hizmet Sektörünün Görelî Rekabet Üstünlüğü (RC) Endeks Değerleri

Yıllar	Ürün ile ilgili hizmetler	Taşımacılık	Seyahat	İnşaat	Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	Finansal Hizmetler	Fikri Mülk. Hak Kullan. Ücretleri	Tele., Bilg. ve Bilgi Hizmet.	Diğer İş Hizmetleri	Kiş., Kült. ve Eğlence Hizmetleri	Resmi Hizmetler
2011	-1,225	-0,419	1,567	0,415	-0,496	-2,307		-0,636	-2,844	0,770	-1,384
2012	-1,413	-0,376	1,730	0,672	-0,574	-2,375		-0,834	-2,817	0,514	-1,228
2013	-1,893	0,788	1,340	-0,471	-1,356	-2,189	-3,510	-1,804	-0,772	-1,319	-0,595
2014	-2,300	0,877	1,457	2,446	-1,117	-2,412	-3,580	-1,753	-0,821	-1,579	-0,853
2015	-2,050	0,818	1,374	2,260	-1,201	-2,621	-3,785	-1,867	-0,860	-1,383	-0,849
2016	-0,843	0,733	1,312	0,231	-1,052	-2,334	-3,662	-1,830	-1,241	-0,679	-0,843
2017	-0,482	0,629	1,386	0,689	-1,050	-1,727	-3,456	-1,939	-1,385	-0,656	-0,913
2018	-0,667	0,453	1,513	0,371	-0,896	-1,684	-3,272	-1,720	-1,572	-0,586	-0,850
2019	-0,558	0,204	1,902	0,873	-0,869	-1,574	-3,261	-2,065	-1,515	-0,908	-1,094
2020	0,082	0,560	2,525	2,021	-0,844	-1,589	-2,566	-1,429	-1,057	-0,964	-1,234
2021	-0,260	0,308	2,540	1,413	-1,153	-1,620	-2,545	-1,481	-1,383	-1,114	-1,723
2022	-0,107	0,114	1,986	0,540	-1,339	-1,546	-2,725	-1,577	-1,519	-1,074	-1,532
2023	0,348	0,177	1,645	1,614	-0,969	-1,535	-2,533	-1,493	-1,326	-0,986	-1,545

Not: RC>0: Ülke ilgili mal veya hizmette uluslararası rekabet avantajına sahiptir.

RC<0: Ülke ilgili mal veya hizmette uluslararası rekabet dezavantajına sahiptir.

Tablo 5'teki RC endeks sonuçları incelendiğinde RTA sonuçları ile büyük bir benzerlik sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri hizmet kalemi 2011 ve 2012 yılları için hesaplanmamıştır. Bu durumun nedeni ilgili yıllarda söz konusu hizmet

kaleminin ithalatının olmasına karşın ihracatının olmamasıdır.

RC endeksine göre Türkiye taşımacılık, inşaat ve seyahat kalemlerinde 2023 yılı itibarıyla karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte ürün ve hizmetler ile ilgili hizmet

kaleminde de söz konusu yıl için rekabet üstünlüğü söz konusudur. Ancak 2023 yılı itibariyle diğer sektörlerde uluslararası rekabet dezavantajı geçerlidir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada cari açığın giderilmesinde önemli bir kalem olan uluslararası hizmet ticaretinin alt kalemler itibariyle uluslararası rekabet edebilirliğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2011-2023 dönemi için Türkiye'nin hizmet ticaretindeki rekabet edebilirliği RCA, RTA ve RC endeksleri kullanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye, RCA, RTA ve RC endeks sonuçlarına göre ele alınan tüm yıllar için seyahat kaleminde uluslararası rekabet avantajına sahiptir. Turizm gelirlerini içinde barındıran seyahat kalemi, RCA endeks sonuçlarına göre 2021 yılı hariç, genel olarak orta derece rekabet avantajı sergilemektedir.

Türkiye, alternatif turizm türlerinde (kış, kültür, sağlık, inanç, spor, kongre, yayla vb.) güçlü bir potansiyele sahip olmakla birlikte, bu potansiyeli harekete geçirmekte yetersiz kalmakta ve turizm faaliyetlerini ağırlıklı olarak deniz turizmi ile sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte deniz turizminden elde edilen gelir, tüm yıla yayılmamakta, yaz mevsimi ile sınırlanmaktadır. Örneğin; 2023 yılının yaz aylarını kapsayan üçüncü çeyreğe ait seyahat kalemi geliri yaklaşık 19.700 Milyon ABD \$ iken 2024 yılının ilk çeyreğinde söz konusu gelir yaklaşık 8.000 Milyon ABD \$'a düşmüştür (TCMB, 2024). Ayrıca Türkiye'de, genel olarak her şey dâhil konseptinde bir otelcilik sistemi söz konusudur. Bu sistem, turistlerin konaklama tesisi dışında harcama eğilimlerini düşürerek hem yerel ekonominin canlanmasını engellemekte hem de toplam turizm gelirlerinin düşmesine yol açmaktadır (Saçık vd., 2019). Bu nedenle uzun vadede Türkiye'nin alternatif turizm yatırımlarını teşvik ederek bu alanlarda tanıtım stratejileri geliştirmesi ve mevcut otelcilik sistemini gözden geçirerek turistlerin ortalama harcama eğilimlerini artıracak değişiklikleri yapması önem teşkil etmektedir. Böylece Türkiye'de cari açığın giderilmesinde büyük bir rol üstlenen seyahat kaleminin rekabet avantajı güçlü konuma taşınarak bu avantajın istikrarlı bir çizgide devamlılığı sağlanabilecektir.

RCA, RTA ve RC endeks sonuçlarına göre Türkiye'nin uluslararası rekabet avantajına sahip olduğu diğer bir hizmet kalemi taşımacılıktır. Ancak RC endeksine göre taşımacılık hizmet kaleminin uluslararası rekabet gücü, 2014 yılı sonrası genel olarak bir düşüş trendi sergilemeye başlamıştır.

Taşımacılık sektörü, küresel ve yerel boyuttaki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara karşı yüksek bir hassasiyet sergilemektedir. Küresel boyutta yaşanan COVID-19 salgını ve bölgesel savaşlar, uluslararası taşımacılık faaliyetlerini yavaşlatırken Türk taşımacılık sektörünü de doğrudan etkilemiştir (Akça, 2020; Cengiz, 2023). Ayrıca Türkiye'nin komşu ülkeler ile yaşadığı siyasi çalkantılar ve buna bağlı olarak gümrük geçişlerinin kapalı olması, AB ile süregelen vize ve gümrük geçiş sorunları ve kurlarda meydana gelen hızlı yükseliş de Türk taşımacılık sektörünün sorunlarını derinleştirmiştir. Bununla birlikte yük ve yolcu taşımacılığı olarak iki boyuttan oluşan taşımacılık, ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayan önemli bir hizmet kalemidir. Yük taşımacılığı, bir taraftan ithalata konu malların ülkeye hızlı ve zamanında getirilmesini sağlarken diğer taraftan ihracata konu malların ticaret ortağı ülkeye hızlı ve zamanında ulaştırılmasına olanak tanımakta, böylece katma değer yaratarak ülkenin döviz rezerv dengesini değiştirmektedir (Çakmak ve Çalışkan, 2024, s. 598). Yolcu taşımacılığı ise doğrudan oluşturduğu gelire ilave olarak turizm hizmet kalemini destekleyerek cari işlemler dengesine katkı yapmaktadır. Bu nedenle sektörün kırılganlığını azaltmak için döviz kurlarındaki belirsizliğin azaltılması başta olmak üzere Türkiye'de lojistik sektör yatırımlarının artırılması ve bunun teşvik edilmesi, Lojistik Performans Endeksi (LPI) sıralamalarında üst sıralarda yer almaya dönük kalite çalışmalarının artırılması ve ulaştırma altyapılarında iyileştirmelerin yapılması önem arz etmektedir (Çakmak ve Çalışkan, 2024).

Araştırmada RCA endeks sonuçlarına göre sadece 2011 ve 2012 yılında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan inşaat hizmetleri, ithalat değerlerinin de dikkate alındığı RTA ve RC endeks sonuçlarına göre 2013 yılı hariç, uluslararası rekabet avantajına sahiptir. RC endeks sonuçları incelendiğinde ele alınan dönem içerisinde inşaat sektörünün 2014 yılında en yüksek rekabet avantajına ulaştığı ve bu yıldan başlayarak 2019 yılına kadar sektörde avantaj kaybının ortaya çıktığı görülmektedir. 2020 yılı sonrası ise sektör inişli-çıkışlı bir trend takip etmiştir.

Uluslararası inşaat hizmetleri, doğrudan hizmet ihracatını gerçekleştirmenin yanı sıra, mal ve hizmet ihraç eden birçok sektörün yeni pazarlar bulmasına da katkı yapan önemli bir hizmet kalemidir. Bu kaleminde faaliyet gösteren Türk müteahhitlik firmaları, beşerî sermaye gücü ve teknik birikimi kullanarak girişimci yapıları ve risk alma kabiliyetleri ile dünyanın en büyük firmaları arasında kendilerine yer edinmişlerdir (Kılıç, 2016). Firmalar kazandıkları başarıyla sektörü, ülkemize döviz kazandıran başlıca kalemlerden birine dönüştürmüşlerdir. Bununla

birlikte sektörün faaliyetlerinin yoğunlaştığı başlıca bölgeler, Rusya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır ve gerek bu bölgelerde süregelen ekonomik ve siyasi çalkantılar gerekse bu bölgeler ile Türkiye arasında yaşanan krizler inşaat faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (KPMG, 2021). Örneğin, 2015 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizi sonrası Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti'ne ait kuruluşların faaliyetlerine yönelik yasak veya kısıtlama getirmiş, bu durum ise yurtdışı müteahhitlik hizmetlerini doğrudan etkilemiştir (Güleç, 2016). Bu nedenle uluslararası Türk inşaat hizmetlerinin dünyanın belli bölgeleri ile sınırlı kalmaması ve farklı pazarlara da açılmasının teşviki önem arz etmektedir.

İnşaat sektörü, küresel rekabetin çok yoğun olduğu bir sektör olup, söz konusu rekabet artan dijitalleşme ile daha da zorlaşmaktadır. İnşaat 4.0 ve sonrası olarak adlandırılan dijitalleşme süreci, sektörde özel yapı bilgi modellemesi, kablosuz sensörler, robotlar, lazerler, kısaca yapay zekânın kullanıldığı ileri teknolojinin yaşanacağı yeni bir çağ başlatmıştır (MK-Nova, 2021a, s. 2). Türk firmalarının bu çağı yakalayamaması büyük bir risk getirmektedir. Özellikle Türk firmalarının başlıca rakibi olan Çin'in bu konudaki motivasyonu ve hedefe kilitlenmiş çalışmaları riski daha da artırmaktadır (TMB, 2021, s. 24). Bu nedenle sektörün dijitalleşme sürecine öncelik verilmesi, insan gücünün yeni çağa uyum sağlayacak şekilde uzmanlığının dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca sektörün çimento, demir-çelik gibi girdi maliyetlerinde yaşadığı problemlerin dikkate alınması, özellikle döviz kurlarında istikrarın sağlanması sektörün rekabet edebilirliği açısından önemli görülmektedir (TMB, 2023).

Analizden elde edilen bir diğer önemli sonuç, kişisel, kültürel ve eğlence hizmetlerine ilişkindir. Her üç endeks sonucuna göre ele alınan dönem içerisinde 2011 ve 2012 yıllarında söz konusu hizmet kalemi uluslararası rekabet avantajına sahipken takip eden yıllarda bu hizmet kalemi, rekabet avantajını kaybetmiştir.

Kişisel, kültürel ve eğlence hizmet kalemi, sinema, film, dizi, radyo, TV programları gibi görsel ve işitsel ile uzaktan eğitim hizmetleri, teletıp sağlık hizmetleri, eğlence gibi diğer hizmetleri kapsamaktadır. Bu kalem içerisinde Türkiye'nin başlıca ihracat kalemi ise TV dizileridir. Dünyada ABD'den sonra en önemli dizi ihracatçısı konumunu alan Türkiye'nin TV dizi ihracatı 2022 yılı sonunda yaklaşık 750 Milyon ABD \$'a ulaşırken bu rakamın 2024 yılı sonu itibarıyla 1 Milyar ABD \$'ı aşması beklenmektedir (Çapık ve Dulupçu, 2023; Ekonomist,

2024). Sektör, ülke içerisinde yarattığı istihdam ve gelire ilave olarak dünya ihracatındaki konumu ile ülkeye döviz kazandıran önemli bir hizmet kalemi niteliği taşımaktadır. Buna ilaveten sektör, ülke tanıtımını yaparak uluslararası imajın güçlendirilmesine ve algı yönetimine katkı sağlamakta, küresel çapta sosyal ve siyasal ilişkilerde yumuşak güç etkisi yaratmaktadır (MK-Nova, 2021b). Bu nedenle Türkiye'nin kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri kaleminde TV dizilerine öncelik vererek rekabet avantajını koruması ve uluslararası alanda markalaşmayı sağlaması önem teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin kişisel, kültürel ve eğlence hizmet kalemi altında yer alan diğer alt hizmet dallarını da desteklemesi gerekmektedir. Özellikle COVID-19 salgını ile dünyada büyük bir gelişim gösteren uzaktan eğitim ve sağlık hizmetleri alanında çağın yakalanması ülkenin ihracat gelirlerini olumlu etkileyebilecektir.

Analiz sonuçları ile ele alınan dönem içerisinde Sigorta ve emeklilik, Finansal hizmetler, Fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri hizmetleri, Telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, Diğer iş hizmetleri alt kalemlerinde Türkiye'nin uluslararası karşılaştırmalı avantaja sahip olmadığı tespit edilmiştir. Teknolojik içeriği yüksek olan bu hizmet kalemleri, yüz yüze ilişkiyi gerektirmeyen, gayri kişisel ve gelişmeye açık modern hizmetler olarak nitelendirilmektedirler (Baumol, 1985). UNCTAD'ın 2011-2023 dönemine ait söz konusu hizmet kalemlerine ilişkin ihracat rakamları incelendiğinde genel olarak süreklilik arz eden bir büyüme süreci takip ettikleri görülmektedir. Hatta taşımacılık, seyahat, inşaat gibi yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu geleneksel hizmet kalemleri COVID-19 salgını sonrası ciddi ticaret daralması yaşarken modern hizmet kalemleri genel olarak ihracat hacmini genişletmeye devam etmiştir. Türkiye'de cari işlemler açığının kapatılmasında önemli bir rol üstlenen hizmet dengesinin pozitif görünümünü koruyabilmek için Türkiye'nin teknoloji temelli bu modern hizmet kalemlerini güçlendirmesi gerekli görülmektedir. Böylece uzun vadede cari işlemlerdeki açığın kapatılmasında hizmet dengesinin olumlu rolü devam ettirilebilecektir.

Sonuç olarak, 2000'li yıllardan itibaren cari açık sorunu kronik bir hal alan Türkiye için hizmet dengesinin pozitif görünümü, büyük önem taşımakta, cari açığının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte günümüzde teknolojik eksenin belirleyici olduğu değişim, hizmetlerin sayısını ve içeriğini giderek artırmaktadır. Böylece ulaşım, nakliye, turizm, perakende ticaret gibi geleneksel hizmetlerden başka; su yönetimi, enerji korunması, danışmanlık, veri işlenmesi, teknik analiz gibi yeni ve farklı hizmet türleri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle

Türkiye'nin geleneksel sektörlerde yakaladığı rekabet avantajını yeni gelişen modern hizmet alanlarına taşıması, çağın getirdiği değişimi yakalaması önem arz etmektedir.

Diğer yandan çalışmanın verilerin sistematik kaydı açısından önemli bir kısıtı bulunmaktadır. Hizmetlerin ve hizmet ticaretinin soyut doğası ve homojen olmayan yapısı verilerin elde edilmesi ve kaydedilmesinde zorluk yaratmaktadır. UNCTAD (2024), hizmet ticareti verilerinin tüm ülkelerde aynı şekilde derlenmediğini ve hizmet ticareti konusundaki uluslararası işbirliğinin daha kat edecek yolunun olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla hizmet ticaretine ilişkin ampirik analizler yapma ve doğru politikalar geliştirmek adına yüksek kaliteli, güvenilir, kapsamlı ve yeterince ayrıştırılmış verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir- EDEH; Tasarım- EDEH; Denetleme- TŞ; Kaynaklar- TŞ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- EDEH; Analiz ve/ veya Yorum- EDEH; Literatür Taraması- TŞ; Yazıyı Yazan- EDEH, TŞ; Eleştirel İnceleme- TŞ

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - EDEH; Design - EDEH; Supervision - TŞ; Resources - TŞ; Data Collection and/or Processing - EDEH; Analysis and/or Interpretation - EDEH; Literature Review - TŞ; Writing - EDEH and TŞ; Critical Review - TŞ

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akça, M. (2020). COVID-19'un havacılık sektörüne etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(5), 45-64.
- Aktan, Coşkun, C. (2011). Global rekabet gücü ve işletmeler. *Mercek Dergisi. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) Yayınları*, 16(61), 69-78.
- Aktan, Coşkun, C., & Vural, İstiklal, Y. (2004). Rekabet gücü ve rekabet stratejileri. *Rekabet Dizisi: 2, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları*.
- Altuntaş, M. (2010). *Türkiye'de otomotiv ana sanayi ve uluslararası rekabet gücü*. [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Arnold, J. M., Javorcik, B., Lipscomb, M. & Matto, A. (2016). Services reform and manufacturing performance: Evidence from India. *The Economic Journal*, 126(590), 1-39. [CrossRef]
- Baumol, W. (1967). Macroeconomics of unbalanced

- growth: The anatomy of urban crisis. *American Economic Review*, 57, 415-426. [CrossRef]
- Baumol, W. J., Batey Blackman, S. A., & Wolff, E. N. (1985). Unbalanced growth revisited: Asymptotic stagnancy and new evidence. *American Economic Review*, 75(4), 806-817. [CrossRef]
- Bıldırçingil, D. (2024). Otellerde uygulanan her şey dahil sisteminin bölgedeki işletmeler üzerindeki etkisi: Side örneği. [Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. **YÖK Tez Merkezi**.
- Briggs, K., & Sheehan, K. M. (2019). Service trade liberalization and economic growth. *The Journal of Developing Areas*, 53(4), 101-115. [CrossRef]
- Cengiz, Ö. (2023). Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye'den geçen orta lojistik koridora etkileri. *KAÜİİBFD*, 14(27), 485-505.
- Çakmak, M., & Çalışkan Doğan, Z. (2024). Uluslararası taşımacılık hizmet ticareti ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(2), 583-604. [CrossRef]
- Çapık, E., & Dulupçu, M. A. (2023). Türkiye'nin tanıtımında Türk dizilerinin bölgesel başarısı. *Geographies, Planning & Tourism*, 3(2), 158-175. [CrossRef]
- Çeştepe, H., & Ergün, H. (2011). Hizmet ticaretinin Dünya ve Türkiye ekonomisindeki yeri. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(4), 49-69.
- Çeştepe, H., Vergil, H., & Ergun H. (2012). Hizmet ticaretinin büyümeye etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine bir panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 91-105. [CrossRef]
- Dünya Ticaret Örgütü (2023). https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statistics_2023_e.htm
- Ekinci, M. B. (2010). Uluslararası hizmet ticaretindeki gelişmeler ve Türkiye'nin potansiyel hizmet endüstrilerine ilişkin analizler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52, 265-297.
- Ekonomist. (2024). Türk dizi sektörünün hedefindeki yeni dev ülke. [CrossRef]
- El Khoury, A. C., & Savvides, A. (2006). Openness in services trade and economic growth. *Economics Letters*, 92(2), 277-283. [CrossRef]
- Erkan, B. (2013). Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında uluslararası rekabet gücünün belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 93-110.
- Fertö, I., & Hubbard, L. J. (2003). Revealed comparative advantage and competitiveness in Hungarian agri-food sectors. *The World Economy*, 26(2), 247-259, [CrossRef]

- Francois, Joseph F., & Hoekman, B. (2009). Services trade and policy. Working Paper, No. 0903, Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics, Linz. [\[CrossRef\]](#)
- Ghani, E., & Kharas, H. (2010). The service revolution in South Asia: An Overview. The Service Revolution in South Asia, (Edited by Ejaz Ghani), Oxford University Press. [\[CrossRef\]](#)
- Güleç, G. (2016). Rusya'nın ekonomik yaptırımları ve Türkiye'nin bu yaptırımlara karşı hukuki mücadele imkânları. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 7, 35-42.
- Hoekman, B., & Mattoo, A. (2008). Services trade and growth. *International Journal of Services Technology and Management*, 17(2), 1-35, [\[CrossRef\]](#)
- Ilieva-Nawfal, E. (2020). Radical innovations as a drive of industrial revolution. *Science, Business, Society*, 5(1), 25-28.
- İnançlı, S., & Torusdağ, M., (2022). Uluslararası hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği. *Journal of Original Studies*, 3(1), 31-42. [\[CrossRef\]](#)
- İncekara, A., & Gürbüz, A. Ş. (2023). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm: Üç sektör teorisi çerçevesinde bir analiz, Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi (Ed. Ahmet İncekara ve Salim Ateş Oktar). İstanbul University Press, 1-21.
- Jones, L. & Bethmann, E. (2023). Approaches of measuring revealed comparative advantage (RCA): Literature Review. Economics Working Paper Series (2023-07-A), US. International Trade Commission, Washington DC.
- Kılıç, N. (2016). İnşaat sektörünün dış piyasalardaki durumu. [\[CrossRef\]](#)
- KPMG. (2021). KPMG perspektifinden inşaat sektörüne bakış. [\[CrossRef\]](#)
- Mattoo, A., Rathindran, R., & Subramanian, A. (2006). Measuring services trade liberalization and its impact on economic growth: An illustration. *The Journal of Economic Integration*, 21(1), 64-98. [\[CrossRef\]](#)
- Melvin, J. R. (1989). Trade in producer services: A Heckscher-Ohlin approach. *Journal of Political Economy*, 97(5), 1180-96. [\[CrossRef\]](#)
- Mishra, S., Lundstrom, S., & Anand, R. (2011). Service export sophistication and economic growth, The World Bank South Asia Region Economic Policy and Poverty, Policy Research Working Paper 5606.
- MK-Nova. (2021a). Hizmet İhracatçılar Birliği (HiB) sektör stratejileri: Müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetleri sektörü özet rapor. [\[CrossRef\]](#)
- MK-Nova. (2021b). Hizmet İhracatçılar Birliği (HiB) sektör stratejileri: Eğlence ve kültür hizmetleri sektör stratejisi özet rapor. [\[CrossRef\]](#)
- Özdamar, G., & Albeni, M. (2011). Türkiye otomotiv sanayisi dış ticaret rekabet gücü üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 193-216.
- Philip, A., & Adeyemi, O. (2013). The role of services trade in economic development, MPRA (Munich Personal RePEc Archive) Paper No. 51695, [\[CrossRef\]](#)
- Saçık Yapar, S., Akar, G. & Gülmez, Z. (2019). Turizm gelirlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 303-316.
- Sirikrai, S. B., & Tang, J. C. (2006). Industrial competitiveness analysis: Using the analytic hierarchy process. *Journal of High Technology Management Research*, 17(1), 71-83. [\[CrossRef\]](#)
- Thomas, Mini P. (2016). Impact of services trade on India's economic growth and current account balance: Evidence from post-reform period, FIW Working Paper, No. 164, FIW - Research Centre International Economics, Vienna.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2024). Economic Outlook Ağustos 2024. [\[CrossRef\]](#)
- TCMB-Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2024). Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum. [\[CrossRef\]](#)
- TMB-Türk Müteahhitler Birliği. (2023). İnşaat sektörü analizi- Cumhuriyetin ikinci yüzyılına girerken gündem; ekonomik sorunlar. [\[CrossRef\]](#)
- TMB-Türk Müteahhitler Birliği. (2021). İnşaat sektörü analizi- Küresel ekonomide eksen kayması: "Orta gelir tuzağı" sonrası "dar gelir sarmalı" mı? [\[CrossRef\]](#)
- TÜİK- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Uluslararası hizmet ticareti istatistikleri. [\[CrossRef\]](#)
- UNCTAD-United Nations Conference on Trade and Development. (2017). Multi-year expert meeting on trade, services and development. Trade and Development Commission.
- UNCTAD. (2024). Trade in services, Exports and imports by service-category, trade partner World, annual. [\[CrossRef\]](#)
- UNSTATstat Data Center (2024). [\[CrossRef\]](#)
- Verikios, G., & Zhang, X-G. (2001). Global gains from liberalising trade in telecommunications and financial services, Productivity Commission Staff Research Paper, AusInfo, Canberra, October.
- Vollrath, T. L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 265-280. [\[CrossRef\]](#)
- Vurdu, S. A. (2021). Importance of services trade and a case on competitive advantages of Turkey. *İstanbul Ticaret*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 331-357.

[CrossRef]

UNCTAD-United Nations Conference on Trade and Development. (2024). *Report of the Working Group on Data for Services Trade and Development Policies*. UN Trade and Development (UNCTAD).

Yapraklı, S., Temurlenk, M. S., Türkmen, A., & Doker, A. C. (2014). *Hizmet ticaretinin geçiş ekonomileri üzerindeki etkileri 2000-2010*. International Conference on Eurasian Economies, 1- 03 Temmuz.

Yıldırım Mızrak, N. (2002). *Uluslararası Hizmet Ticaretinin Kavramsal, Ampirik ve Analitik Boyutları: İktisat Politikası Sorunları ve Türkiye Bulguları* (Tez No: 117557). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. **YÖK Tez Merkezi.**

Extended Abstract

Purpose and Scope: Technological development creates new opportunities for national economies by facilitating cross-border service delivery, and thus services become subjects of international trade increasingly. It is noteworthy that the share of services trade in total trade in goods and services in developing countries has grown much faster than in developed countries. Moreover, exports of modern non-personal services (computer and information services, financial services, business services, communications, etc.) have grown much faster than exports of traditional personal services (transportation, freight and travel).

A service-oriented growth and development strategy offers an important opportunity, especially for developing countries facing current account deficit problems. Türkiye's services exports grew at an average rate of 7.3% between 2012 and 2022 and will have a 1.29% share in world services exports in 2023. Türkiye has been trying to overcome the current account deficit caused by the foreign trade deficit through services account surplus. However, the main source of the services trade surplus is the traditional services sectors such as transportation and construction, especially travel. In contrast to traditional sectors, deficits are observed especially in the rapidly developing modern services sectors based on communication technologies. Therefore, examining and analyzing the unbalanced development process in the sub-items of the balance of services is important for policies to make Türkiye's services trade performance sustainable and to reduce the current account deficit. Accordingly, this study aims to determine the international competitiveness of the services balance, which plays an important role in reducing the current account deficit in Türkiye.

Literature Review: In the literature, it is seen that the studies investigating the effect of service trade on economic growth are predominant (Verikios and Zhang, 2001; El Khoury and Savvides, 2006; Mattoo et al., 2006; Hoekman and Mattoo, 2008; Çeştepe et al., 2012; Philip and Adeyemi, 2013; Yapraklı et al., 2014; Thomas, 2016; Briggs and Sheehan, 2019), whereas it is limited empirical studies on the relationship between services trade and current account deficit (Thomas, 2016; İnancı and Torusdağ, 2022). Meanwhile, a significant portion of these studies focus on the entirety of service trade, some of these studies state that the relationship between service trade and growth should be examined by considering sub-service items (Baumol, 1967; Verikios and Zhang, 2001; El Khoury and Savvides, 2006; Çeştepe et al., 2012). In the literature, it has been reached an important finding that the positive impact of services trade on economic growth is stronger in developing countries than in developed countries (El Khoury and Savvides, 2006; Çeştepe et al., 2012; Briggs and Sheehan, 2019).

Methodology: In this study, the international competitiveness of the Turkish services sector by sub-items is determined by foreign trade-based measurement methods by using the Revealed Comparative Advantage Index (RCA), Relative Trade Advantage Index (RTA) and Relative Competitive Advantage Index (RC). In the RCA, it is based on export data, while RC and RTA evaluate export and import values together. According to RCA index, the country has a comparative advantage in the relevant good, if the RCA index value is greater than 1, whereas the country has a comparative disadvantage, if it is smaller than 1. Additionally, a positive value of the RTA and RC indicates a country with competitive advantage in the relevant goods, while a negative value indicates a country with disadvantage.

In the study, it is used export and import data on international trade in services by sub-items. This data set is taken from the services trade heading in the UNCTAD database. According to EBOPS, UNCTAD classifies the services sector into twelve sub-items. These sub-items are Manufacturing services on physical inputs owned by others, Maintenance and repair services, Transport, Travel, Construction, Insurance and pensions services, Financial services, Charges for the use of intellectual property, Telecommunications, computer and information services, Other business services, Personal, cultural, and recreational services, Government goods and services. UNCTAD includes manufacturing services and maintenance and repair services for physical inputs belonging to others under the single item "Product Related Services". For this reason, the study analyzes the service sector under 11 sub-items. It is covered annual data for the period 2011-2023 in the study.

Findings: According to the RCA results, Türkiye has an international comparative advantage in transportation and travel services for all years during the period. In Türkiye, the travel has showed a competitive advantage with intermediate level, an average of around 2,500 whereas there has been a weak competitive advantage in the transportation. Türkiye also had competitive advantage in construction and personal, cultural and entertainment services in 2011 and 2012, but has lost this

advantage in the following years.

According to the RTA and RC indices, Türkiye has a relative trade advantage in travel, while the construction has an international competitive advantage in all years except 2013. Another sector in which Türkiye has a relative trade advantage is transportation. Türkiye has achieved a competitive advantage in the transportation sector since 2013. Other services items in which Türkiye has a competitive advantage are the personal, cultural and entertainment sub-item (2011 and 2012) and the goods and services sub-item (2020 and 2023).

Discussion and Conclusion: For the travel sector with a significant competitive advantage, it is important for Türkiye to develop promotional strategies by encouraging alternative tourism investments and to review the existing hotel system to make changes that will increase the average spending tendency of tourists. The COVID-19 pandemic and regional wars have slowed down international transportation activities and directly affected Türkiye 's transportation sector, which has a competitive advantage. In order to reduce the vulnerability of the sector, it is important to reduce the uncertainty in exchange rates, increase logistics sector investments and quality efforts, and improve transportation infrastructure. The up-and-down trend in construction after 2020 is noteworthy. The ongoing economic and political turmoil in Russia, Central Asian Turkic Republics, the Middle East and North Africa, where the sector's activities are concentrated, and the crises between these regions and Türkiye have a negative impact on construction activities. It is important that international Turkish construction services are not limited to certain regions of the world and that they are encouraged to expand into other markets. Prioritizing the digitalization process of the sector and transforming the expertise of the workforce to adapt to the new era is of great importance.

After the USA, Türkiye is the most significant exporter of TV series in the world. It is important for Türkiye to maintain its competitive advantage and ensure international branding by prioritizing TV series in the personal, cultural and entertainment services item. It was found that Türkiye does not have an international comparative advantage in the sub- items of Insurance and pensions services, Financial services, Charges for the use of intellectual property services, Telecommunication, computer and information services, Other business services. In order to maintain the positive outlook of the balance of services, which plays an important role in reducing the current account deficit in Türkiye, it is important for Türkiye to transfer its competitive advantage in traditional sectors to newly developing modern service areas and to catch up with the changes brought by the age.